

ORTODOKSISUUS JA EKUMENIA

Käytännön näkökulmia ekumeeniseen yhteistyöhön

Joensuun ortodoksinen seurakunta

2016

Julkaistaan Joensuun ortodoksisen seurakunnan käyttöön
korkeasti pyhitetyn Karjalan ja koko Suomen arkkipiispa Leon siunauksella

Ortodoksisuus ja ekumenian hyvät tavat

Suhde ekumeniaan

Ortodoksisen näkemyksen mukaan kirkkojen pyrkimys ykseyteen eli koinoniaan voi toteutua ainoastaan opin eli uskon ykseyden kautta. Sakramenttiyhteys voi toteutua vasta, kun uskon ykseys on saavutettu.

Nämä periaatteet määrittelevät suurelta osin ortodoksisen kirkon näkemyksiä suhteessa ekumeenisiin käytänteisiin.

Paikallistasolla ekumeniaa edistetään osallistumalla ekumeeniseen työskentelyyn, tilaisuuksiin ja kanssakäymiseen.

Ekumenian hyvät tavat

Suomen ekumeenisen neuvoston *Ekumenian hyvät tavat* -suositus¹ korostaa keskinäisen kunnioituksen vaalimista. Suosituksissa todetaan: ”Ekumenia edellyttää toisten kunnioitusta kristillisinä kirkkoina ja yhteisöinä. Tämä merkitsee sitä, että kunnioitamme jäsenyhteisöjemme oikeutta opillisiin eroihin, erilaisiin rukoustopoihin, jumalanpalvelusperinteitten eroihin ja uskonelämän muotoihin.”

Ekumenian tarkoituksena ei ole sulkea silmiä erottavilta asioilta. Siksi tarvitaan vuoropuhelua ja halua ymmärtää toisia. Ekumenian

hyviin tapoihin kuuluu myös proselytismien välttäminen.

Toimivassa ekumeenisessa yhteistyössä tarvitaan yhteisiä pelisääntöjä. Ekumeenisen neuvoston suosituksessa todetaan: ”Toivomme, että kaikki kirkot ja kristilliset yhteisöt loisivat toimivat ja selkeät käytännöt sellaisia kirkollisia toimituksia – varten, joihin osallistuu eri kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen jäseniä.”

Muiden kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen tavoin ortodoksinen kirkko julistaa evankeliumia ja kutsuu julistuksellaan ihmisiä kirkon yhteyteen. Kirkkoon liittyminen tai siitä eroaminen sellaisenaan ovat ihmisen oman tahdon alaisia ja uskonnon vapauden piiriin kuuluvia asioita.

Vaikka lähetystyö on osa kristillistä uskoa ja ihmisellä on valinnanvapaus, on varottava, ettei muiden kirkkojen jäseniin kohdisteta toimia, jotka erottavat heidät oman kirkkonsa sakramentaalisesta yhteydestä. Tämä korostuu erityisellä tavalla, kun kohdataan sairaiden tai elämäntilanteensa vuoksi heikommassa asemassa olevia.

Ortodoksinen usko ja ekumenian rajat

Kirkon perusta

Ortodoksisen kirkon perustana on Kristuksen evankeliumi ja apostolien opetus.

Apostolit välittivät tämän uskon valitsemilleen piispoille, jotka siirsivät sen eteenpäin. Tätä kutsutaan apostoliseksi jatkumoksi eli suksessioksi.

Patriarkaattit ja Suomen kirkko

Noin 300-miljoonainen maailmanlaajuinen ortodoksinen kirkko koostuu patriarkaateista,

joilla on omat päämiehensä sekä niiden alaisista autokefaalisista kirkoista.

Suomen kirkko kuuluu Konstantinopolin patriarkaattiin. Suomessa ortodokseja on 61 000. Luostareita on kaksi.

Ylösousemuksen ja sakramenttien kirkko

Ortodoksinen kirkko on ristin ja ylösousemuksen kirkko. Pelastuksen perustana on ristinkuolema ja ylösousemus: ”Kristus nousi kuolleista, kuolemallaan kuoleman voitti ja haudoissa oleville elämän antoi.”

¹ Ks. www.ekumenia.fi/ekumenian_tietopankki/ekumenian_hyvät_tavat/

Pelastus on Jumalan lahja, mutta siihen liittyy ihmisen oma vastuu, pyrkimys kulkea tätä tietä. Hengellisessä kasvussa tukevat jumalanpalvelukset ja sakramentit.

Rukouksen ja teologian välinen suhde

Ortodoksisen ajattelutavan mukaan usko, rukous, teologia ja liturgia liittyvät erottamattomasti ja kokonaisvaltaisesti toisiinsa.

Tästä syystä ulkoiset tavat, kuten ristimerkin tekeminen tai liturgiset perinteet, ovat osa uskon tunnustamista ja ilmaisevat aina jotakin uskon sisällöstä. Ortodoksi-sana tarkoittaa ”oikein ylistävää”.

Kirkolle ei ole yhdentekevää millä tavalla uskoa ilmaistaan, millä tavoin pyhiin toimituksiin osallistutaan tai mitkä ovat osallistumiseen liittyviä oikeuksia ja rajoituksia.

Kanoninen perinne

Kirkon käytännön elämää ohjaa kanoninen perinne. Seitsemässä ekumeenisessa kirkolliskokouksessa (325–787) vahvistetut säännöt velvoittavat koko kirkkoa. Yksittäinen piispa tai pappi ei voi muuttaa näitä kirkon elämää ohjaavia periaatteita, vaikka voi käyttää rajatusti harkintavaltaa.

Ratkaisuissaan paikalliskirkko on aina si-doksissa koko ortodoksiseen maailmaan.

Liturginen perinne

Kirkon elämää ohjaa myös liturginen perinne. Osa tavoista on syntynyt vähitellen kirkon historian aikana.

Tätä kuvaa esimerkiksi liturginen ele, jonka mukaan pappi suutelee alttarin pyhästä portista kulkiessaan sen molemmilla puolilla olevia ikoneita. Näin pappi tunnustaa uskonsa siihen, että Jumalan Poika on tullut kuvattavaksi eli syntynyt ihmiseksi Neitsyt Mariasta. Perinne syntyi 800-luvulla ikonienraastajien harhaopin kukistumisen seurauksena.

Tällaista apostolista uskoa varjelevaa ja julistavaa tradition kasvua pidetään Pyhän Hengen työnä ja historiana kirkossa.

Erytispiirteiden huomioiminen

Kirkko pitäytyy ekumeenisessa yhteistyössään perinteeseensä ja edellyttää näiden piirteiden kunnioittamista.

Paikallisesti yhteistyötä tehdään resurssit ja seurakunnan tavoitteet huomioiden.

Sakramentit ja ekumenia

Sakramentit ja sakramenttiyhteys

Ortodoksisen kirkon sakramenteja eli mysteerioita on seitsemän. Sakramenttien yhteyden ortodoksisessa kirkossa pääsee vain kas-teen ja/tai mirhavoitelun sakramenttien kautta.

Ehtoollinen

Pyhässä ehtoollisessa vastaanotetaan todellisesti Kristuksen ruumis ja veri. Siksi kirkko suhtautuu ehtoolliseen kunnioittavasti.

Ehtoolliselle voivat osallistua vain siihen valmistautuneet ortodoksisen kirkon jäsenet. Ehtoollisyhteys edellyttää yhteistä uskoa, joka perustuu apostolien ja ekumeenisten kirkolliskokousten vahvistamaan uskon totuuteen.

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että ehtoollisjonoon tulevat vain ehtoolliselle valmistautuneet ortodoksit, sillä pyhiä lahjoja lähes-tyvät ainoastaan niihin osallistuvat. Pappi, joka pitää maljaa ja ehtoollislusikkaa, ei voi siunata ketään ehtoollisen jakamisen aikana. Siunauksen voi saada liturgian lopussa käymällä suutelemassa pyhää Ristiä muun kirkkokansan tavoin.

Ehtoollisyhteyden rajoittaminen ei ole kannanotto toisia kristittyjä kohtaan, vaan kirkon uskonperinnettä. Ehtoollisyhteys edellyttää osallisuutta katumuksen sakramenttiin määrättyinä aikoina vuodesta ja siksi omaa rippi-isää. Toisaalta ehtoollisyhteys on aina

myös kutsu tulla ensin kirkon eukaristisen yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi. Tätä yhteyttä edeltää kaste ja/tai mirhavoitelu.

Muut voivat osallistua palvelukseen esimerkiksi sytyttämällä tuohuksia, suutelemalla pyhiä ikoneita ja eläväksitekevää Ristiä.

Ortodoksi ei voi osallistua muiden kirkkojen sakramentteihin eikä ortodoksipappi voi laajentaa ehtoollisyhteyttä kirkkonsa ulkopuolelle. Toisten kirkkojen papit eivät myöskään voi antaa jäsenilleen lupaa osallistua ortodoksisen kirkon ehtoolliselle.

Ortodoksisessa kirkossa ehtoollisyhteyden avaamista toisen kirkon jäsenille ehtoollisvieraanvaraisuuden nimissä pidetään ekumeenisten periaatteiden vastaisena. Tällainen pyrkimys ohittaa sen todellisuuden, ettei sakramentaalista yhteyttä ole vielä yhteisin päätöksin saavutettu.

Laitoksissa on tärkeää varmistaa, että ortodoksi saa osallistua oman kirkkonsa ehtoolliselle. On varottava tilannetta, jossa sairauden heikentämä kirkon jäsen osallistuu toisen kirkon ehtoolliselle vahingossa tai kieltäytymistä arkaillen. Ortodoksipapit tekevät säännöllisiä laitospöytäkirjoja, mutta heidät voi kutsua paikalle myös erikseen.

Ortodoksisen kirkon papit toivottavat jokaisen tervetulleeksi palveluksiin, mutta kertovat tarvittaessa miten jokainen saa ehtoollisen hyvien ekumeenisten tapojen mukaan oman kirkkonsa papilta. Mieliä välttää, kun asia perustellaan sävyisästi.

Kaste

Ortodoksinen kirkko kastaa lapsia ja aikuisia Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen.

Hätäkasteen voi toimittaa kuolemanvarassa olevalle myös ortodoksimaallikko tai toisen kirkon kastettu jäsen. Tähän on ohjeistus synnytysosastoilla. Hätäkasteen vahvistaa piispa. Mirhavoitelun toimittaa aina pappi.

Lapsi kastetaan, jos vähintään toinen vanhemmista on ortodoksi tai jos hänet samalla liitetään kirkkoon. Aikuinen kastetaan, jos

häntä ei ole aiemmin kastettu Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen. Tätä edeltää katekumeeniopetuksen aika. Kastettu saa yhden ortodoksikummin.

Mirhavoitelu

Kastetta seuraa mirhalla voitelun sakramentti, jota kutsutaan myös Pyhän Hengen lahjan sinetiksi. Voitelu toimitetaan heti kasteen yhteydessä kaikille kastetuille.

Aiemmin Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen kastetut kirkkoon liittyvät voidellaan mirhalla. Toimitus vastaa läntistä konfirmaatiota siinä mielessä, että kastetut voivat siitä lähtien osallistua ehtoolliselle.

Katumus

Kirkkoa kutsutaan syntisten sairaalaksi. Jokaisella ortodoksilla, myös papilla, on oma rippisä, sielun lääkäri. Katumuksen sakramentissa kristitty tunnustaa syntinsä ja laiminlyöntinsä Jumalalle papin läsnä ollessa. Pappi lukee katuvalle synninpäästörukouksen. Papilla on ehdoton vaitiolovelvollisuus.

Pappi voi keskustella sielunhoidollisesti kaikkien kanssa, mutta sakramenttiin voivat osallistua vain kirkon jäsenet. Aiemmin kastettu kirkkoon liittyjä osallistuu katumuksen sakramenttiin ennen mirhavoitelua. Roomalaiskatolisen kirkon jäsen voi liittyä kirkkoon ilman mirhavoitelua katumuksen sakramentin kautta rippisuhteen solmimiseksi.

Monille ortodokseille yhteys oman kirkon pappiin on tärkeä juuri rippisä suhteen ja katumuksen sakramentin vuoksi.

Katumuksen sakramentin merkitys korostuu sairas- tai kuolinvuoteella. Ortodoksipappi on tärkeää kutsua paikalle ajoissa.

Sairaanvoitelu

Sairaanvoitelun sakramentti voidaan toimittaa kirkossa, kotona tai laitoksissa ortodoksisen kirkon jäsenille. Siinä rukoillaan parantamista, lohtua ja turvaa sairastavalle. Tällöin

voidaan toimittaa myös katumuksen sakramentti ja antaa ehtoollinen. Sairaanoitelu voidaan toimittaa sekä lyhennettynä että pidempänä toimituksena. Näistä jälkimmäinen toimitetaan yleensä kirkossa.

Ortodoksisessa kirkossa ei tunneta kuoleman edellä toimitettavaa viimeistä voittoa.

Avioliitto

Avioliiton sakramentti on ortodoksisen kirkon jäsenille tarkoitettu sulhasen ja morsiamen eli miehen ja naisen välinen toimitus. Sielunhoidollisista syistä vihkiminen voidaan toimittaa myös, jos sulhanen on ortodoksi ja morsian toisen kirkon kastettu jäsen tai päinvastoin. Jos toinen on kastamaton, voidaan muualla solmittu avioliitto siunata.

Vihkimisiä ei toimiteta muun muassa paaston aikana ilman piispan lupaa. Vihkimistä ei toimiteta enää kolmannen avioliiton jälkeen. Kummisuhde estää vihkimisen.

Pappeus

Papiksi vihittään tehtävään soveltuva ortodoksimies. Vihittävä voi ennen vihkimystään solmia avioliiton tai sitoutua selibaattiin.

Kirkko ei tunne naispappeutta, sillä pappeus on apostoliselta ajalta periytyvä sakramentti. Kirkossa kuitenkin arvostetaan naiseutta. Siksi esimerkiksi Neitsyt Mariaa eli Jumalansynnyttäjää kunnioitetaan syvästi. Myös monet naispyhät nauttivat suurta kunnioitusta.

Pappeuskäsitys ei estä ekumeenista yhteistyötä toisten kirkkojen kanssa.

Hautauspalvelus ja ekumenia

Kuoleman muistaminen

Kirkon näkemyksen mukaan elämä on valmistautumista kuolemaan ja ikuisen elämään.

Terve kuoleman muistaminen korostaa ajallisen elämän arvoa ja on siten myös elämään valmistautumista.

Kuoleman lähestyessä

Kuolemaa lähestyvä ortodoksi tai hänen omaisensa voivat kutsua paikalle ortodoksin papin, joka lukee kuolemaan valmistavia rukouksia. Kuoleva voi osallistua myös katumuksen sakramenttiin ja ehtoolliseen.

Omaiset voivat pyytää palvelusten toimitamista, vaikka eivät itse kuuluisi kirkkoon.

Kuoleman tapahduttua

Kirkko rukoilee edesmenneen puolesta, sillä rakkauden side ei katkea kuolemaan.

Panihida eli rukouspalvelus edesmenneen ortodoksin puolesta (tai lyhyt litania) voidaan toimittaa kuoleman tapahduttua vainajan vierellä, kirkossa tai kotona. Palvelus toimitetaan pyynnöstä myös esimerkiksi 40 päivän kuluksua kuolemasta ja kuoleman vuosipäivinä.

Vainajan valmistelu

Arkkuun laitettaessa vainaja pestään ja hänen päälleen puetaan kuolinvaatteet (parempi puku). Omaiset voivat osallistua pesemiseen ja arkkuun laittamiseen. Papiston jäsenen kohdalla tämän tekevät papit.

Vainajan kaulaan laitetaan kasteristi ja hänen ylleen laskostetaan ikonikuvin koristeltu kateliina. Otsalle laitetaan nauha, jossa on teksti ”Pyhä Jumala, pyhä Väkevä, pyhä Kuolematon, armahda meitä”. Rintakehille asetetaan pieni ikoni, joskus myös kukkia.

Arkun väri on valkoinen ortodoksisen hautajaisvärin mukaan. Pappi pukeutuu valkoiseen toimitusasasuun, mutta saattoväki mustaan. Vanhan perinteen mukaan hautaus tapahtuu kolmen päivän sisällä, mutta nykyään se ei ole useinkaan mahdollista.

Ortodoksinen hautauspalvelus

Kristinuskon alusta lähtien voimassa olleen perinteen mukaan hautaus tapahtuu maahan hautaamalla eikä tuhkausta voida suositella.

Ortodoksisen kirkkojärjestyksen mukaan ”Kirkollinen hautaan siunaaminen toimitetaan ortodoksista uskoa tunnustaneelle vainajalle. Hautaan siunaamisessa noudatetaan lisäksi hiippakunnan piispan tarkempia ohjeita ja määräyksiä.” (8§) Hautaustoimilain mukaan hautaamisessa tulee kunnioittaa vainajan katsomusta ja toivomuksia (2§). Hyvän ekumeenisen tavan mukaan ortodoksi haudataan omassa kirkossaan, vaikka omaiset eivät olisi saman kirkon jäseniä. Epäselvissä tilanteissa kannattaa olla yhteydessä ortodoksisen seurakunnan kirkkoherranvirastoon.

Ortodoksinen hautauspalvelus eroaa huomattavasti esimerkiksi luterilaisesta hautaustoimituksesta. Palveluksen rakenteeseen voi tutustua *Hautaustoimituksen käsikirjasta*.

Hautaustoimituksessa pappi kertoo toimitukseen liittyvistä käytännöistä.

Hautauspalveluksessa ei voida esittää siihen kuulumattomia esityksiä. Niiden paikka on, jos niin toivotaan, muistotilaisuudessa.

Arkku on auki palveluksen ajan. Saattoväki käy hyvästelemässä vainajan avoimen arkun äärellä. Kukkalaiteet lasketaan haudalla tai kirkossa. Vainaja lasketaan hautaan kasvot itään päin. Tämä kuvaa vanhurskauden Aurinon, Kristuksen ylösnousemista ja tulevaa ruumiin ylösnousemista.

Suomessa muistotilaisuudet noudattavat useimmiten yleisesti tuttua rakennetta. Ortodoksipappi ei yleensä muistele hautauspalveluksessa pitämässään puheessaan vainajan elämänvaiheita. Tämä tehtävä kuuluu omaisille muistotilaisuuden yhteydessä.

Rukouspalvelukset ja ekumenia

Siunaamiseen liittyvät palvelukset

Kodin siunaus toimitetaan ortodoksille tai perheelle, johon jäsenistä vähintään yksi on ortodoksisen kirkon jäsen. Myös laitoksia ja työskentelytiloja voidaan siunata. Ekumeenisesti se tapahtuu siten, että toimitetaan erikseen ortodoksinen ja esimerkiksi luterilainen palvelus.

Kodin lisäksi voidaan toimittaa myös esimerkiksi peruskiven, sadon tai karjan siunaaminen edellä mainituin periaattein.

Lisäksi voidaan toimittaa ortodoksin ikonin tai ajoneuvon siunaaminen. Papilla on oikeus kieltäytyä siunaamasta ikoneja, jotka poikkeavat merkittävästi kirkon ikoniperinteestä.

Juhlat ja ekumenia

Ortodoksinen juhlaperinne on monimuotoinen. Koulujen ja laitosten osalta tyyppisiä juhlaperinteitä ovat muun muassa virpovitsojen siunaaminen ja jouluhartaudet, joissa kohdataan toisia ekumeenisesti. Virpovitsat tehdään Vapahtajan Jerusalemiin ratsastamisen juhlan edellä. Pappi siunaa esille tuodut vitsat pyhitetyllä vedellä.

Lisäksi toimitetaan koululaisten siunaamisia. Tällöin voidaan toimittaa erikseen ortodoksinen ja luterilainen palvelus. Ortodokseen palvelukseen liittyy pyhitetyllä vedellä vihmominen. Vedellä vihmotaan käytännön syistä kaikki läsnä olevat.

Laitostyön ekumeenisia periaatteita

Hyvä hoito ja ekumenia

Hyvään laitoshoitoon kuuluu uskonnollisen taustan ja vakaumuksen huomioiminen.

Muiden kirkkojen papit voivat opastaa asiakasta, omaisia (jotka eivät välttämättä ole

ortodokseja) tai henkilökuntaa saamaan yhteyden ortodoksipappiin. Henkilökuntaa voi pyytää kirjaamaan ylös asiakkaan tai omaisten toiveita.

Oman papin merkitys

Ortodoksin luo tulee aina ohjata oman kirkon pappi. Hätätilanteessa toisen kirkon pappi voi olla tukena ja kutsua paikalle ortodoksipapin.

On hyvä muistaa, että oman kirkon papin kohtaaminen voi olla erityisen tärkeää elämän murrosvaiheissa.

Näkökulmia ekumeenisiin palveluksiin

Oikeus omaan perinteeseen

Ortodoksinen käsitys rukouksen ja teologian välisestä yhteydestä määrittelee ekumeeniseen yhteistyöhön liittyviä periaatteita.

Ekumeenisissa kohtaamisissa esiin tulevat käytännöt eivät ole kannanotto toisten kirkkojen näkemyksiin, vaan oman ortodoksisen uskon ilmaisemista.

Ekumeenisissa yhteyksissä huomioitavaa

Tilaisuuksia suunniteltaessa kannattaa ottaa ajoissa yhteyttä ortodoksiseen seurakuntaan.

On hyvä muistaa, ettei ortodoksipappi voi toimittaa kirkkonsa palveluksia yhdessä toisen kirkon papin kanssa eikä osallistua toisen kirkon palvelusten toimittamiseen.

Kirkon alttariin pääsevät vain siihen vihityt tai siunatut kirkon jäsenet. Ortodoksipappi ei voi mennä myöskään toisen kirkon alttariin. Pyhiä palveluksia toimittaessaan pappi pukeutuu epitraziin (vrt. stoola).

Ortodoksiset palvelukset on toimitettava aina muista palveluksista erillisinä. Ekumeenisissa tilaisuuksissa voidaan toimittaa esimerkiksi luterilainen palvelus, jonka jälkeen ortodoksinen pappi pitää puheen (pukeutumatta epitraziin) tai ortodoksinen rukoushetki, jota seuraa luterilaisen papin puhe. Puheissa pyritään huomioimaan tilaisuuden ekumeeninen luonne. Palveluksista tulee sopia edeltä.

Ortodoksisen kirkon käyttämä Herran rukouksen sanamuoto poikkeaa hieman luterilaisesta sanamuodosta. Ekumeeninen ortodoksista sanamuotoa vastaava Herran rukous löytyy mm. luterilaisen kirkon *Jumalanpalvelusten kirjasta*.²

Kirkkoon tai luostariin tulee pukeutua kunnioittavasti ja asianmukaisesti.

Kättenpäällepanemisen toimitus

Ortodokseille kättenpäällepaneminen on apostolinen ja piispallinen toimitus, jonka kautta välitetään siunaus tai armo tehtävään siunatussa tai sakramentaaliseen virkaan asetettaessa.

Maallikko tai kirkon ulkopuolinen henkilö ei voi siunata papistoa tai maallikoita kättenpäällepanemisella tai papistoa muulla tavoin. Ortodoksipappi voi siunata ristinmerkillä henkilöitä, jotka pyytävät häneltä siunausta. Kaikkien esirukousta pyytävien puolesta voidaan rukoilla eri palvelusten yleisissä esirukouksissa.

Liturgiset eleet ja ekumenia

Ekumeenisia tilaisuuksia suunniteltaessa on hyvä muistaa, että osallistujat voivat kokea toisten käytännöt, tekstit ja tavat vieraina.

Niinpä esimerkiksi ortodoksisen perinteen mukaan rukoillessa tehdään ristinmerkki eikä käsiä ristitä. Tällaisten tapojen eroista johtuvaa vierauden tunnetta voi helpottaa varuamalla pienen hetken palveluksen erityispiirteiden selittämiseen.

Rohkeus kysyä

Tässä vihossa kuvattujen perinteiden lisäksi kirkon toimituksiin liittyy monia muita yksityiskohtia, jotka voivat herättää kysymyksiä.

Kaikkissa kirkkoon ja toimituksiin liittyvissä kysymyksissä kannattaa kääntyä rohkeasti ortodoksisen seurakunnan puoleen.

Kirkon uskoon voi tutustua lähemmin esimerkiksi teoksesta *Uskon mysteeri* (2002).

² www.evl.fi/kkh/to/KJM/jp-kirja/jpkirja.pdf

Joensuun ortodoksinen seurakunta

Kirkkokatu 32, 80100 JOENSUU

Kirkkoherranvirasto:

Puh: 0400 397 900

[joensuu\(at\)ort.fi](mailto:joensuu(at)ort.fi)

Viraston aukioloajat:

ma, ti, to ja pe klo 9.15

ke klo 10-15

Seurakunnan internetsivut:

joensuunortodoksit.fi

Työntekijöiden yhteystiedot:

joensuunortodoksit.fi/henkilosto

Ortodoksisten seurakuntien yhteystiedot:

www.ort.fi